

Розділ 4. ДИФЕРЕНЦІАЛЬНЕ ЧИСЛЕННЯ ФУНКЦІЇ ОДНІЄЇ ЗМІННОЇ

Практичне заняття № 4.1

ПОХІДНА ФУНКЦІЇ

1. Знаходження похідної за означенням.
2. Знаходження похідних за таблицею та правилами диференціювання.
3. Фізичний та геометричний зміст похідної.

1. Знаходження похідної за означенням.

Похідною функції $y = f(x)$ в точці $x = x_0$ називається границя відношення приросту функції $\Delta f(x)$ до приросту аргументу Δx при $\Delta x \rightarrow 0$:

$$f'(x_0) = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta f(x)}{\Delta x} = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{f(x_0 + \Delta x) - f(x_0)}{\Delta x}.$$

Задача 1. Знайти похідну функції $y = 5x$ за означенням.

Розв'язання:

$$\begin{aligned} y' &= \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{f(x + \Delta x) - f(x)}{\Delta x} = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{5(x + \Delta x) - 5x}{\Delta x} = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{5x + 5\Delta x - 5x}{\Delta x} = \\ &= \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{5\Delta x}{\Delta x} = 5. \end{aligned}$$

Відповідь: 5.

Задача 2. Знайти похідну за означенням:

$$1) y = x^2 + 1; \quad 2) y = 2^x.$$

Відповідь: 1) $2x$; 2) $2^x \ln 2$.

2. Знаходження похідних за таблицею та правилами диференціювання.

Таблиця похідних:

	$y = f(x)$	$y' = f'(x)$
1	C	0
2	x	1
3	x^n	nx^{n-1}
4	$\sqrt{x}$	$\frac{1}{2\sqrt{x}}$
5	a^x	$a^x \ln a$
6	e^x	e^x
7	$\log_a x$	$\frac{1}{x \ln a}$
8	$\ln x$	$\frac{1}{x}$

	$y = f(x)$	$y' = f'(x)$
9	$\sin x$	$\cos x$
10	$\cos x$	$-\sin x$
11	$\operatorname{tg} x$	$\frac{1}{\cos^2 x}$
12	$\operatorname{ctg} x$	$-\frac{1}{\sin^2 x}$
13	$\arcsin x$	$\frac{1}{\sqrt{1-x^2}}$
14	$\arccos x$	$-\frac{1}{\sqrt{1-x^2}}$
15	$\operatorname{arctg} x$	$\frac{1}{1+x^2}$
16	$\operatorname{arcctg} x$	$-\frac{1}{1+x^2}$

Правила диференціювання:

1) $(Cu)' = Cu'$;   3) $(uv)' = u'v + uv'$;
 2) $(u+v)' = u' + v'$;   4) $\left(\frac{u}{v}\right)' = \frac{u'v - uv'}{v^2}$.

Задача 3. Знайти похідну функції $y = \sin x \cdot \operatorname{tg} x + 2x$.

Розв'язання:

$$y' = (\sin x \cdot \operatorname{tg} x)' + (2x)' = (\sin x)' \operatorname{tg} x + \sin x (\operatorname{tg} x)' + 2 = \cos x \cdot \operatorname{tg} x + \sin x \cdot \frac{1}{\cos^2 x} + 2 =$$

$$= \sin x + \frac{\sin x}{\cos^2 x} + 2$$

Відповідь: $\sin x + \frac{\sin x}{\cos^2 x} + 2$.

Задача 4. Знайти похідні функцій:

1) $y = 5x^3 - 3x^2 + x - 1$; 2) $y = x^4 + 2x^2 - x$; 3) $y = -2x^2 - 7x + 2$;

4) $y = 5 + x^3 + 3x^2 + \sin x + \cos x + 2 \operatorname{tg} x - 3 \operatorname{ctg} x + \log_2 x + 3 \ln x + e^x$;

5) $y = \frac{3}{x^3}$;   6) $y = 4x\sqrt{x}$;   7) $y = x \ln x$;

8) $y = \frac{5x^3 - 1}{x^2 + 1}$;   9) $y = \frac{\sin x}{x}$;   10) $y = \frac{x \sin x}{\ln x}$;

11) $y = (x^2 + 7x - 4) \operatorname{arctg} x$;   12) $y = x^{-3} \arcsin x$.

Відповідь: 1) $15x^2 - 6x + 8$;   2) $y = 4x^3 + 4x - 1$;   3) $y = -4x - 7$;

4) $3x^2 + 6x + \cos x - \sin x + \frac{2}{\cos^2 x} + \frac{3}{\sin^2 x} + \frac{1}{x \ln 2} + \frac{3}{x} + e^x$;   5) $-\frac{9}{x^4}$;   6) $6\sqrt{x}$;

7) $\ln x + 1$; 8) $\frac{5x^4 + 15x^2 + 2x}{(x^2 + 1)^2}$; 9) $\frac{x \cos x - \sin x}{x^2}$; 10) $\frac{(\sin x + x \cos x) \ln x - \sin x}{\ln^2 x}$;

11) $(2x + 7) \operatorname{arctg} x + (x^2 + 7x - 4) \frac{1}{1 + x^2}$;   12) $-\frac{3 \arcsin x}{x^4} + \frac{1}{x^3 \sqrt{1 - x^2}}$.

Задача 5. Знайти похідні функцій:

1) $y = \frac{5x^3}{2} - \frac{3x^2}{7} + \frac{x}{4} - 1$;   2) $y = x^3 + \frac{2x^2}{3} - \frac{x}{2}$;   3) $y = -\frac{x^2}{3} - \frac{7x}{6} + 2$;

4) $y = \frac{4}{5} x \sqrt[4]{x}$;   5) $y = \frac{1}{\sqrt[5]{x^3}} - \frac{\sqrt[4]{x}}{3}$;   6) $y = \frac{1}{3} x^3 \sin x$;

7) $y = \frac{x^3 - 1}{x^3 + 1}$;   8) $y = x^3 \operatorname{tg} x - 10x$;   9) $y = \operatorname{ctg} x - 2x + 3$;

10) $y = \frac{3x + 2}{\lg x}$;   11) $y = \frac{\operatorname{ctg} x}{\ln x}$;   12) $y = x \cos x + x^2 \sin x$;

13) $y = \frac{\arcsin x}{\arccos x}$;   14) $y = 3^x \log_3 x - \frac{10}{x}$;   15) $y = x^2 5^x \operatorname{tg} x$.

Відповідь: 1) $\frac{15x^2}{2} - \frac{6x}{7} + \frac{1}{4}$;   2) $3x^2 + \frac{4x}{3} - \frac{1}{2}$;   3) $-\frac{2x}{3} - \frac{7}{6}$;   4) $\sqrt[4]{x}$;

5) $-\frac{3}{5x\sqrt[5]{x^3}} - \frac{1}{12\sqrt[4]{x^3}}$;   6) $x^2 \sin x + \frac{x^3}{3} \cos x$;   7) $\frac{6x^2}{(x^3 + 1)^2}$;

8) $3x^2 \operatorname{tg} x + \frac{x^3}{\cos^2 x}$;   9) $-\frac{1}{\sin^2 x} - 2$;   10) $\frac{3x \lg x - 3x - 2}{x \lg^2 x}$;

$$11) -\frac{x \ln x + \sin x \cos x}{x \sin^2 x \ln^2 x}; \quad 12) x \sin x + (1 + x^2) \cos x; \quad 13) \frac{\arccos x + \arcsin x}{\sqrt{1-x^2} \arccos^2 x};$$

$$14) 3^x \left(\ln 3 \log_3 x + \frac{1}{x \ln x} \right) + \frac{10}{x^2}; \quad 15) x 5^x \operatorname{tg} x (2 + x \ln 5) + \frac{x^2 5^x}{\cos^2 x}.$$

3. Фізичний та геометричний зміст похідної.

Механічний зміст похідної: миттєва швидкість матеріальної точки – це похідна від пройденого шляху $S(t)$ за часом t : $v = S'(t)$.

Фізичний зміст похідної: якщо функція $y = f(x)$ описує деякий фізичний процес, то її похідна $y' = f'(x)$ – швидкість зміни цього процесу.

Геометричний зміст похідної: похідна функції $y = f(x)$ в точці x_0 дорівнює кутовому коефіцієнту дотичної $y = kx + b$ до графіка функції: $k = \operatorname{tg} \varphi = y'(x_0)$.

$y - y_0 = y'(x_0)(x - x_0)$ – рівняння дотичної до графіка функції $y = f(x)$ в точці $(x_0; y_0)$.

$y - y_0 = -\frac{1}{y'(x_0)}(x - x_0)$ – рівняння нормалі до графіка функції $y = f(x)$ в точці $(x_0; y_0)$.

Задача 6. Точка рухається прямолінійно за законом $S = t^4 - t^3 + 2t + 2$, де час t виражається в секундах, а відстань S – у сантиметрах. Знайти швидкість і прискорення в кінці третьої секунди.

Розв'язання:

$$v = S' = 4t^3 - 3t^2 + 2 \quad \Rightarrow \quad v(3) = 4 \cdot 3^3 - 3 \cdot 3^2 + 2 = 83 \text{ см/с};$$

$$a = v' = S'' = 12t^2 - 6t \quad \Rightarrow \quad a(3) = 12 \cdot 3^2 - 6 \cdot 3 = 90 \text{ см/с}^2.$$

Відповідь: $v = 83 \text{ см/с}; a = 90 \text{ см/с}^2$.

Задача 7. Тіло масою 6 кг рухається прямолінійно за законом $S = t^3/3 - t^2 + 2t$, де t вимірюється в секундах, а S – у сантиметрах. Знайти кінетичну енергію $K = \frac{mv^2}{2}$ тіла через 2 секунди.

Відповідь: 12000 ерг.

Задача 8. Кількість електрики, що протікає через провідник, задається законом $Q = 3t^2 + 2t + 3$ (кулонів). Знайти силу струму $I = Q'(t)$ в кінці десятої секунди.

Відповідь: $I = 62A$.

Задача 9. Знайти кут нахилу дотичної до графіку функції $y = \frac{x^2\sqrt{3}}{2}$ в точці $x_0 = 1$.

Розв'язання:

Знайдемо кутовий коефіцієнт дотичної $k = \operatorname{tg} \alpha = y'(x_0)$.

$$y'(x) = \left(\frac{x^2\sqrt{3}}{2} \right)' = x\sqrt{3}.$$

$$\text{Тоді } y'(1) = \sqrt{3}, \quad \operatorname{tg} \alpha = k = \sqrt{3} \quad \Rightarrow \quad \alpha = \frac{\pi}{3}.$$

Відповідь: $\alpha = \frac{\pi}{3}$.

Задача 10. Знайти кут нахилу дотичної до графіку функції $y = x^2 \ln x$ в точці $x_0 = 1$.

Відповідь: $\alpha = \frac{\pi}{4}$.

Задача 11. Скласти рівняння дотичної і нормалі до графіку функції $y = x^3 - 5x^2 + 2x + 1$ в точці $x_0 = 2$.

Відповідь: $6x + y - 5 = 0$; $x - 6y - 44 = 0$.

Задача 12. Скласти рівняння дотичної до графіку функції $y = (x^3 + 1)/3$ в точці його перетину з віссю абсцис.

Відповідь: $x + y + 1 = 0$.

Задача 13. В якій точці дотична до параболи $y = x^2 - 2x$ буде паралельна

1) осі Ox ?   2) прямій $y = 2x - 1$?

Відповідь: 1) $M(1; -1)$;   2) $N(2; 0)$.

Домашнє завдання

Задача 1. Знайти похідні функцій:

1) $y = 5x^3 - 3x^2 + x - 1$;   2) $y = x^4 + 2x^2 - x$;   3) $y = -2x^2 - 7x + 2$;

4) $y = x - \frac{2}{x^2} - \frac{1}{3x^3}$;   5) $y = \frac{1}{2}x^3\sqrt{x}$;   6) $y = 7x^5 + \operatorname{tg} x - 2x - 1$;

7) $y = (2x - 1) \cdot x^3$;   8) $y = \frac{1}{\sqrt{x^3}} - 3\sqrt[3]{x}$;   9) $y = \log_2 x - 2x^3 - \frac{1}{x}$;

10) $y = (x^2 + 1)/\sqrt{x}$;   11) $y = x^2 \sin x - 2x^3 + 9$;   12) $y = x \log_2 x - \sin x$;

13) $y = \frac{\arcsin x}{\lg x}$;   14) $y = 2^x \log_5 x + \frac{1}{x}$;   15) $y = x^2 \sin x \cos x$.

Задача 2. Кількість теплоти, потрібної для нагрівання 1 гр води від 0^0 до t , визначається за законом $W = t + 0,00002t^2 + 0,0000003t^3$. Обчислити теплоємність води $Q = W'(t)$ для $t = 30^0 \text{ C}$.

Задача 3. Скласти рівняння дотичної і нормалі до кривої $y = x^3$ в точці $A(2;8)$. Знайти точку перетину дотичної з віссю Ox .

Задача 4. Скласти рівняння нормалі до параболи $y = x^2 - x + 1$, перпендикулярної до прямої $6x - 2y - 5 = 0$.

Задача 5. Скласти рівняння дотичної до параболи $y^2 = 2x - 4$, яка буде паралельною до прямої $4x - y + 5 = 0$.

Задача 6. Скласти рівняння дотичної до кривої $y = \sqrt{2x - 4}$, яка буде паралельною до прямої $x - y + 1 = 0$.

Задача 7. В якій точці дотична до параболи $y = x^2 + x$ буде паралельна: 1) осі Ox ? 2) прямій $y = 2x$?

Задача 8. Знайти кути між кривими $y = x^2$ та $y = x^3$ в точці їх перетину.